

กระบวนทัศน์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์
Paradigms in social science research

สุมาลี ไชยศุภรากล¹
Sumalee Chaisuparakul¹

บทคัดย่อ

การวิจัยทางสังคมศาสตร์นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันใช้กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมเป็นกระบวนทัศน์หลัก และใช้การวิจัยเชิงปริมาณโดยเฉพาะการสำรวจเป็นวิธีการหลัก ต่อมานักสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่งได้เสนอแนวคิดที่คัดค้านปฏิฐานนิยมและใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นหลัก บทความนี้ กล่าวถึงกระบวนทัศน์ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย 3 กระบวนทัศน์ คือ 1) ปฏิฐานนิยม 2) ตีความนิยม และ 3) ทฤษฎีวิพากษ์ แนวคิดตีความนิยม และแนวคิดทฤษฎีวิพากษ์ เป็นแนวคิดที่คัดค้านปฏิฐานนิยม กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม เน้นการศึกษาโดยใช้หลักคิดและวิธีเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ กระบวนทัศน์ตีความนิยม เน้นการอธิบายความรู้ความจริงจากการให้ความหมายของผู้กระทำ และแนวคิดทฤษฎีวิพากษ์ เน้นการวิพากษ์การครอบงำของระบบทุนนิยม สนับสนุนการวิจัยที่มีจุดยืนเพื่อต่อต้านระบบทุนนิยม

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์ ปฏิฐานนิยม คัดค้านปฏิฐานนิยม ตีความนิยม ทฤษฎีวิพากษ์

---

¹สาขาวิชาการบริหารและการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

Abstract

Research in social sciences since the end of world war II has been occupied by the paradigm of positivism with the use of quantitative survey as main source of study method. Subsequently, a group of social scientists have proposed the anti-positivism paradigm and the use of qualitative study. This article investigates three different paradigms in social science research which are positivism, interpretivism and critical theory. The last two are anti-positivism. Positivism strongly applies the principle and method of natural science. Interpretivism believes that social reality can be obtained by the way the actors give meanings to their social actions. Critical theory paradigm focuses on the criticism of the hegemony of capitalism and favors research with anti-capitalism stand point.

Keywords: paradigm, positivism, anti-positivism, interpretivism, critical theory

บทนำ

การวิจัยทางสังคมศาสตร์นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันใช้กระบวนการที่ปฏิบัติเป็นนิตินิยมเป็นกระบวนการหลัก และใช้การวิจัยเชิงปริมาณโดยเฉพาะการสำรวจเป็นวิธีการหลัก ต่อมา นักสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่งได้เสนอแนวคิดที่คัดค้านปฏิสัมพันธ์นิยม และใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นหลัก

ความเปลี่ยนแปลงในแนวคิดการวิจัยนี้ เริ่มต้นจากคำเสนอของโทมัส คูห์น (Thomas Kuhn) เรื่องกระบวนการที่เรียกว่า "paradigm" ในหนังสือชื่อ "The Structure of Scientific Revolution" ในปี ค.ศ.1962 และทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า สงครามกระบวนการ (ชาย โปธิลิตา, 2547)

ความหมายของกระบวนการที่ปฏิบัติ

คูห์น ใช้คำว่ากระบวนการที่ปฏิบัติในความหมายหลัก 2 ประการ คือ

1. กรอบความรู้ หรือกรอบวิธีคิด (cognitive framework) เป็นแนวทางสำหรับแก้ปัญหาที่คนในวงการเดียวกันยึดถือร่วมกัน

2. ความเชื่อ ค่านิยม วิธีการ หรือท่าทีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคนในวงการเดียวกันเชื่อหรือยึดถือร่วมกัน คล้ายกับคำว่าโลกทัศน์ (worldview) (ชาย โปธิลิตา, 2547)

คูห์น เสนอว่า การปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลงในวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ มีจุดเริ่มต้นที่การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนคำถามในการค้นคว้า เปลี่ยนข้อมูลที่ต้องการศึกษา เปลี่ยนเครื่องมือในการศึกษา และเปลี่ยนวิธีวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบการเปลี่ยนแปลงกระบวนการที่ปฏิบัติที่สำคัญของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ คือ คำถามว่า ความจริงหรือความรู้อันเป็นหัวใจของการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นสิ่งที่เดียวกับความจริงหรือความรู้ในทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ และการวิจัยทางสังคมศาสตร์ควรใช้แนวทางและวิธีการเดียวกันกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ ในการอธิบาย

กระบวนการที่ปฏิบัติ นี้ มีคำถามเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 เรื่อง คือ (Guba & Lincoln, 1998)

1. คำถามเรื่องภววิทยา (ontological question) อะไรคือรูปแบบและธรรมชาติของความจริง และเราจะเข้าใจความจริงนั้นได้อย่างไร ความจริงคือ สิ่งที่มีอยู่จริง ไม่ใช่เรื่องของศีลธรรมหรือจิตวิญญาณ

2. คำถามเรื่องญาณวิทยา (epistemological question) อะไรคือธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับสิ่งที่ถูกศึกษา ผู้ศึกษาควรจะต้องมีลักษณะวัตถุวิสัย ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ถูกศึกษา และปลอดภัยจากค่านิยมเพื่อจะได้ค้นหาความจริงได้ถูกต้องหรือไม่

3. คำถามเรื่องวิธีวิทยา (methodological question) ผู้ศึกษาจะใช้วิธีวิทยา ในการหาความจริงอย่างไรจึงจะเหมาะสม เช่น ใช้วิธีการเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ใช้การทดลองหรือไม่ ประเด็นเรื่องวิธีวิทยานี้ ไม่ใช่หมายถึงวิธีการเก็บข้อมูลเท่านั้น แต่ต้องหมายถึง การคิดถึงกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบด้วย

พัฒนาการของกระบวนการที่ปฏิบัติทางสังคมศาสตร์

กระบวนการที่ปฏิบัติทางสังคมศาสตร์ สามารถแบ่งได้เป็น 3 แนวคิด คือ

1. กระบวนการที่ปฏิบัติปฏิสัมพันธ์นิยม (positivism) มีกำเนิดจากแนวคิดของนักสังคมวิทยา ชาวฝรั่งเศส ออแกสต์ คองท์ โดยมีผู้สนับสนุน คือ จอห์น สจ๊วต มิลล์ และเอมิล เดอร์ไคม์ และมีรากฐานมาจากปรัชญาของเรอเน่ เดการ์ต (Rene' Descartes) ผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ.1596-1650 ที่เน้นเรื่องความสามารถในการคิดได้และในการใช้เหตุผลของมนุษย์ (Denzin & Lincoln, 1998) ดังคำกล่าวที่มีชื่อเสียงของเดการ์ตว่า "การที่ข้าพเจ้าสงสัย แสดงว่าข้าพเจ้ามีอยู่จริง" (cogito ergo sum) (จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, 2544) ทฤษฎีของแนวคิดนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural-functionalism) ทฤษฎีทางเลือกอย่างมีเหตุผล (rational choice theory) และทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (exchange theory)

คำว่า ปฏิสัมพันธ์นิยม พัฒนามาจากคำว่า ปรัชญาเชิงบวก (positive philosophy) ซึ่งเป็นคำที่

คองท์ ใช้เรียกแนวคิดของเขา ปรัชญาเชิงบวกนี้คือ ปรัชญาที่หวังให้เกิดผลเชิงบวกต่อสังคม โดยเฉพาะสนับสนุนการปฏิรูปสังคม ซึ่งเป็นการตอบโต้ต่อผลเชิงลบของการเปลี่ยนแปลงสังคมในยุคแห่งการรู้แจ้ง (enlightenment) ซึ่ง คองท์ เห็นว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและก่อให้เกิดผลลบต่อระเบียบทางสังคม (social order) ทำให้สังคมไม่มีระเบียบ (Ritzer, 2000)

แนวคิดปฏิฐานนิยมเชื่อว่า วิทยาศาสตร์ธรรมชาติและสังคมศาสตร์มีกฎเกณฑ์เดียวกัน จึงสามารถใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์มาศึกษาเรื่องทางสังคมได้ เพราะสังคมมนุษย์ถูกกำหนดจากกฎทางสังคม (social law) เช่นเดียวกับที่ธรรมชาติถูกกำหนดจากกฎทางธรรมชาติ (physical law) คองท์เคยเรียกวิชาที่ศึกษาสังคมตามแนววิทยาศาสตร์ธรรมชาตินี้ว่า วิชาฟิสิกส์ทางสังคม (social physics) ก่อนจะเปลี่ยนมาเรียกว่า วิชาสังคมวิทยา (sociology) ในปี ค.ศ.1832

ความก้าวหน้าของการวิจัยแนวปฏิฐานนิยม ปรากฏชัดในการวิจัยเชิงสำรวจ (survey) ซึ่งในระยะแรกเป็นการศึกษาโดยใช้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและการศึกษาในสนาม (field research) และให้ความสำคัญแก่การศึกษาปัญหาของคนจน โดยเฉพาะคนจนเมืองที่เป็นผลทางลบของการปฏิวัติอุตสาหกรรม เพื่อสนับสนุนนโยบาย การปฏิรูปสังคม แต่นับจากทศวรรษที่ 1920 เป็นต้นมา การวิจัยเชิงสำรวจได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณเป็นหลัก วิธีการสำรวจแนวปฏิฐานนิยมนี้รุ่งเรืองมากในสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในช่วงระหว่างและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา เนื่องจากมีการพัฒนาเครื่องมือที่มีคุณภาพ เช่น คอมพิวเตอร์ และการพัฒนาเทคนิคของการสุ่มตัวอย่างโดยใช้ความรู้ทางสถิติเป็นฐาน การเก็บรวบรวมข้อมูลในโครงการขนาดใหญ่ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนและใช้ข้อมูลร่วมกันได้ รวมทั้งการที่โครงการวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจำนวนมากทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน (Neuman, 2000) ทำให้นักวิจัยหันมาสนใจเรื่องตัวเลขและ

การศึกษาที่ปลอดภัยกว่าค่านิยมมากกว่าศึกษาเพื่อการปฏิรูปสังคม (Neuman, 2000)

แต่จุดอ่อนของแนวคิดปฏิฐานนิยมคือ การให้ความสำคัญกับจำนวนหรือตัวเลขมากกว่าคน และพยายามสร้างทฤษฎีที่เป็นนามธรรมแต่ไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้คน (Neuman, 2000) ไม่มีมิติประวัติศาสตร์ ไม่ให้ความสำคัญกับบริบทหรือท้องถิ่น เห็นว่าความจริงมีสิ่งเดียว แนวคิดปฏิฐานนิยมได้ลดความนิยมลงโดยเฉพาะในยุโรปตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา

2. กระบวนทัศน์ตีความนิยม (interpretivism)

เป็นกระบวนทัศน์ที่คัดค้านปฏิฐานนิยม (anti-positivism) เป็นแนวคิดของนักสังคมศาสตร์สำนักเยอรมัน (German School) ที่สำคัญคือ วิลเฮล์ม ดิวไร (Wilhelm Dilthey) และแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) และมีรากฐานมาจากความคิดทางปรัชญาของเอ็มมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ผู้มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ.1724-1804 ทฤษฎีของแนวคิดนี้คือ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) คานท์ คัดค้านแนวคิดของ เดการ์ต ที่เน้นความเป็นเหตุผลของทุกสิ่ง และการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส คานท์ เห็นว่า การรับรู้ของมนุษย์ไม่ได้มาจากประสาทสัมผัส และวัตถุวิสัยเท่านั้น แต่มนุษย์มีจิตใจ มีจิตวิสัย มีอุดมคติ มีการรับรู้ และมีลักษณะสัมพัทธ์ (relative) ความรู้ของมนุษย์จึงมาจากความเข้าใจเป็นขั้นตอนของสติปัญญา ไม่ใช่เพียงเป็นผลของประสบการณ์หรือประสาทสัมผัส ความรู้ของมนุษย์จึงมีทั้งความรู้ทางทฤษฎี (theoretical knowledge) และความรู้ทางการปฏิบัติ (practical knowledge) (Denzin & Lincoln, 1998) มนุษย์มีเสรีภาพและมีศีลธรรม พฤติกรรมของมนุษย์จึงมีเหตุผลทางศีลธรรมอยู่ด้วยเสมอ แนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิดแบบจิตนิยม (idealist) วิลเฮล์ม ดิวไร พัฒนาแนวคิดเรื่องความรู้จากคานท์ โดยดิวไร แบ่งความรู้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ความรู้เพื่อการอธิบาย
(erklarung)

2.2 ความรู้เพื่อการเข้าใจ
(verstehen)

ซึ่งเขาเห็นว่าความรู้ทางสังคมศาสตร์ต้องเป็นไปเพื่อการเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ ดิวไฮด์ บัญญัติศัพท์คำว่า *erlebnis* หรือประสบการณ์ชีวิต (lived experience) โดยเขาอธิบายว่า ประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์เกิดขึ้นในความเป็นจริงทางสังคมที่มีมิติประวัติศาสตร์ โดยที่จิตใจของมนุษย์อาจจะยังไม่รับรู้ แต่ก็สามารถนำไปสู่จิตสำนึกได้ และทำให้มนุษย์มีเสรีภาพที่จะตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ ได้ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับมิติทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และบริบทของสังคมที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ (Denzin & Lincoln, 1998) กระบวนทัศน์ตีความนิยม อธิบายว่า การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ จึงไม่ได้มีความจริงแท้เหมือนที่นักคิดแนวปฏิฐานนิยมเข้าใจ แต่เป็นความจริงที่เกิดจากการตีความสิ่งที่เกิดขึ้นจากความรับรู้ของมนุษย์ต่อสถานการณ์หนึ่งๆ ผู้วิจัยจึงต้องพยายามเข้าใจว่า ผู้กระทำให้ความหมายต่อสิ่งที่เขาทำอย่างไร และพยายามเข้าใจเขาจากจุดยืนของเขาเอง

แนวคิดตีความนิยมนี้ปรากฏในงานศึกษาที่หลากหลาย คือ การตีความปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) ชาติพันธุ์วิธีวิทยา (ethnomethodology) และการศึกษาเชิงคุณภาพ วิธีการวิจัยที่ใช้ส่วนใหญ่ คือ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการวิจัยภาคสนาม แนวคิดตีความนิยม ได้พัฒนาเป็นแนวคิดสร้างความจริง (constructivism) คือ เชื่อว่าความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (constructed) ไม่ได้มีอยู่จริงหรือไม่ใช่ความจริงที่ถูกตีความหรือให้ความหมาย แต่ผู้กระทำสร้างความจริงขึ้นเพื่ออธิบายสิ่งที่เขาทำในแง่มุมมองที่เขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลจากประสบการณ์ของเขา โดยมีอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรมมาเกี่ยวข้องด้วย (Denzin & Lincoln, 1998)

3. แนวคิดทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) มีกำเนิดจากแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ และฟรีดริช เองเงิลส์ ที่ต่อต้านระบบทุนนิยมด้วยการสร้างระบบสังคมใหม่ คือ ระบบคอมมิวนิสต์ หรือทฤษฎีมาร์กซิสม์ (marxism) หรือทฤษฎีความขัดแย้ง (conflict theory) แนวคิดนี้มีพื้นฐานมาจากปรัชญาของ เกออร์ก เฮเกิล (Georg Hegel) ผู้มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ.1770-1831 และเป็นเจ้าของวิธีการศึกษาแบบวิภาษวิธี (dialectic) คือ การโต้แย้งกันระหว่างสิ่งใหม่กับสิ่งเก่าและเกิดการสังเคราะห์เป็นสิ่งใหม่ ซึ่งอาจแตกต่างกันหรือหลอมรวมกันก็ได้ ความเฟื่องฟูของลัทธิมาร์กซเกิดขึ้นหลังจากการล่มสลายของระบอบกษัตริย์ของรัสเซียที่มีพระเจ้าซาร์เป็นจักรพรรดิ ในปี ค.ศ.1917 โดยการนำของพรรคบอลเชวิค ทำให้นักสังคมศาสตร์เชื่อว่า ทฤษฎีมาร์กซิสม์สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์, 2551) นักวิชาการสังคมศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต ได้ก่อตั้งสถาบันวิจัยสังคมขึ้น ในปี ค.ศ. 1923 โดยใช้ทฤษฎีมาร์กซิสม์เป็นพื้นฐานทางความคิดของสถาบัน แนวคิดใหม่นี้วิพากษ์วิธีคิดและการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ปฏิฐานนิยม จึงได้ชื่อว่าเป็นนักคิดกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) หรือสำนักคิด แฟรงค์เฟิร์ต (Frankfurt School) โดยมีหลักการสำคัญ คือ การศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม แสดงจุดยืนทางการเมืองเพื่อชนชั้นกรรมาชีพ และมุ่งการปลดปล่อยประชาชนให้อำนาจปกครองตนเอง นักคิดในกลุ่มนี้ได้แก่ ฮอดไฮเมอร์ (Horkheimer) ฮอดอร์โน (Adorno) มาร์คุเซ (Marcuse) ฟรอมม์ (Fromm) และฮาเบอร์มาส (Habermas) ต่อมาในช่วงที่ฮิตเลอร์มีอำนาจในเยอรมัน นักคิดกลุ่มนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวยิว ได้ลี้ภัยไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกา พวกเขาได้เห็นสภาพสังคมแบบทุนนิยมเต็มตัวและการแข่งขันในทุกมิติที่เห็นทุกอย่างเป็นสินค้า โดยมีสังคม ชนชั้นกลางที่เป็นสังคมมวลชน (mass society) ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของการสื่อสาร เทคโนโลยี และการตลาดที่มี

ประสิทธิภาพทำให้คนมีฐานะเป็นผู้ถูกกระทำ (passive) มากขึ้น (ศิวัรักษ์ ศิวารมย์, 2551) พวกเขา จึงได้พัฒนาแนวคิดมาร์กซิสม์จากความสนใจ มิติเศรษฐกิจ ไปสู่มิติด้านสังคมวัฒนธรรมและ จิตสำนึกด้วย และขยายการศึกษาเป็นการวิพากษ์ การครอบงำทางวัฒนธรรมของระบบทุนนิยม แนวทางการศึกษาของสำนักคิดนี้ ยังคงใช้แนวทาง วิชาวิธีแบบเดียวกับมาร์กซ์และเอนเงิลส์

แนวคิดที่พัฒนาต่อจากแนวคิดทฤษฎี วิพากษ์

แนวคิดหลังสมัยใหม่ แนวคิด เรื่องสตรีนิยม และแนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม แนวคิดทั้งหมดมีจุดร่วมกัน คือต่อต้านการอธิบาย โลกด้วยทฤษฎีที่เป็นสากลแบบเก่า ซึ่งสนับสนุน การคงอยู่ของชนชั้นผู้มีอำนาจ ต่อต้านการศึกษา ที่ปลอดจากค่านิยม สนับสนุนจุดยืนในการศึกษา เพื่อผู้ด้อยอำนาจทางสังคม

แนวคิดทฤษฎีวิพากษ์ พัฒนามาจาก แนวคิดมาร์กซิสม์ที่ต่อต้านระบบทุนนิยมแต่แนวคิด หลังสมัยใหม่เป็นแนวคิดที่ไม่เพียงต่อต้านระบบทุน นิยม แต่ต่อต้านสังคมยุคสมัยใหม่ทั้งหมด

คำว่าหลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์นเป็น คำที่อาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee) นักประวัติศาสตร์ ชาวอังกฤษใช้แบ่งยุคของประวัติศาสตร์ โดยกำหนด ให้ยุคสมัยใหม่ (modernism) สิ้นสุดลงในศตวรรษที่ 19 และกำหนดให้ยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) เริ่มต้นหลังปี ค.ศ.1918 ซึ่งเป็นปีที่สงครามโลก ครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง แต่คำว่าโพสต์โมเดิร์นได้ถูกนำมาใช้ ในแวดวงวรรณกรรมและศิลปะในช่วงทศวรรษ 1960-1970 โดยงานเขียนของลีโอ ตาร์ต ในปี ค.ศ.1979 เรื่อง Postmodern Condition: A Report on Knowledge เป็นหนังสือที่ยืนยันชัดเจนที่สุดของการมาถึง ของแนวคิดโพสต์โมเดิร์น (สุภางศ์ จันทวานิช, 2551)

แนวคิดโพสต์โมเดิร์น ได้รับอิทธิพลจาก ฟรีดริช นิตเช่ (Friedrich Nietzsche) นักปรัชญา ชาวเยอรมันผู้มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ.1844-1900 นิตเช่ เป็นนักปรัชญาแนวสูญนิยม (nihilism) คือ การมองว่าโลกนี้ ลึกลับ (สุภางศ์ จันทวานิช, 2551) เป็นปฏิกิริยาต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในยุคแห่งการรู้แจ้ง ซึ่งทำให้มนุษย์เริ่มไม่เชื่อใน พระเจ้า ทั้งๆ จิตใจของมนุษย์อ่อนแอติดยึดกับสิ่ง เทนือธรรมชาติ ยุคสมัยใหม่จึงเป็นยุคที่นิตเช่กล่าวว่า “พระเจ้าตายแล้ว” เมื่อไม่มีพระเจ้ามนุษย์ก็ไม่เหลือ คุณค่าใดๆ ในชีวิต เป็นสภาพสังคมที่ว่างเปล่า (nothingness) ลึกลับเหนือยล แต่มนุษย์ก็ยังคง ต้องมีชีวิตอยู่ต่อไป มนุษย์จึงต้องหาทางออกจาก สูญนิยม ด้วยการปฏิเสธคุณค่าเดิม ประเมินคุณค่า ใหม่และตีความใหม่ (สุภางศ์ จันทวานิช, 2551) เพื่อที่ มนุษย์จะได้ก้าวข้ามโลกที่ไร้ระเบียบ ชีวิตที่ไม่มี พระเจ้า ไม่มีศีลธรรมและไม่มีโลกหน้าได้

แนวคิดที่สำคัญของโพสต์โมเดิร์น คือ เห็นว่าโลกยุคสมัยใหม่ (modernity) หรือยุคหลัง การปฏิวัติอุตสาหกรรมได้สิ้นสุดลงแล้ว โลกยุค หลังสมัยใหม่เป็นยุคที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับ ยุคสมัยใหม่ จึงจำเป็นต้องมีทัศนและการศึกษา ชุดใหม่ที่แตกต่างจากเดิมด้วย

นักคิดคนสำคัญของแนวคิดนี้ เช่น มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) เฟรดริค เจมีสัน (Fredric Jameson) ฌอง โอดริยาร์ด (Jean Baudrillard) และฌอง ฟรองซัวส์ ลีโอดาร์ต (Jean-Francois Lyotard)

ความแตกต่างของกระบวนทัศน์ทั้ง 3 แนวคิด

แนวคิดพื้นฐานของกระบวนทัศน์ทั้ง 3 แนวคิด สามารถเปรียบเทียบได้ ดังตารางที่ 1 (Denzin & Lincoln, 1998)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบแนวคิดพื้นฐานของกระบวนทัศน์ 3 แนวคิด

กระบวนทัศน์ ด้านต่าง ๆ	แนวคิดปฏิฐานนิยม	แนวคิดตีความนิยม	แนวคิดทฤษฎีวิพากษ์
ภววิทยา	มีความจริงแท้ที่สามารถ เข้าใจได้	เป็นความจริงเชิงสัมพัทธ์ ความ จริง ถูก ส ร ้าง ขึ้น อย ่าง เฉพาะเจาะจงและมีลักษณะ ท้องถิ่น	เป็นความจริงเชิงประวัติศาสตร์เป็น ความจริงแบบเสมือนจริงที่ถูก ก่อรูป โดยค่านิยมทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ชาติพันธุ์ เพศภาวะ และตกผลึกผ่าน กาลเวลา
ญาณวิทยา	เป็นอิสระต่อกัน เป็นวัตถุ วิสัย มุ่งเพื่อหาความจริง	มีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นอัตวิสัย ข้อค้นพบ ถูก สร้างขึ้น	มีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นอัต วิสัย ข้อค้นพบมีอิทธิพลของ ค่านิยม
วิธีวิทยา	ใช้วิธีการทดลอง มีการควบคุม มีการทวนสอบ สมมติฐาน ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ	ใช้วิธีตีความภาษา ใช้วิภาษวิธี	ใช้การสนทนาโต้ตอบ ใช้วิภาษวิธี

ที่มา: (Denzin & Lincoln, 1998)

จากตารางที่ 1 พบว่า มีความแตกต่างของ
กระบวนทัศน์ต่างๆ ดังนี้

1. กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมเชื่อว่า
ความจริงเป็นความจริงที่แท้ที่มีอยู่จริงและสามารถ
เข้าใจได้ ผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาควรเป็นอิสระต่อกัน
ผู้ศึกษาควรมีลักษณะวัตถุวิสัยมุ่งเพื่อหาความจริง
เป็นหลัก และส่วนมากใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ
โดยใช้การทดลอง มีการควบคุมในการวิจัยและ
มีการทวนสอบสมมติฐาน

2. กระบวนทัศน์ตีความนิยมเชื่อว่า
ความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างเฉพาะเจาะจงมี
ลักษณะท้องถิ่น เป็นความจริงเชิงสัมพัทธ์ ผู้ศึกษา
และผู้ถูกศึกษามีความสัมพันธ์ต่อกัน ผู้ศึกษา
มีลักษณะอัตวิสัย ข้อค้นพบไม่ได้มีอยู่จริง แต่เป็น

สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น วิธีการศึกษาใช้วิธีการตีความ เช่น
วิธีตีความภาษา และใช้วิภาษวิธี

3. กระบวนทัศน์แนวคิดทฤษฎีวิพากษ์
เชื่อว่า ความจริงเป็นความจริงที่มีบริบทประวัติศาสตร์
เป็นความจริงแบบเสมือนจริง ซึ่งถูกก่อรูปโดย
ค่านิยมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง
ชาติพันธุ์ และมิติชายหญิง และตกผลึกผ่าน
กาลเวลา ผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษามีความสัมพันธ์
ต่อกัน มีลักษณะอัตวิสัยและข้อค้นพบมีอิทธิพล
ของค่านิยม ส่วนวิธีการศึกษาใช้การสนทนา
โต้ตอบและใช้วิภาษวิธี

บทสรุป

กล่าวโดยสรุป แนวคิดปฏิฐานนิยมยังเป็น
แนวคิดที่เป็นกระแสหลักในระเบียบวิธีวิจัยทาง

สังคมศาสตร์ ในขณะที่กระแสที่ตัดค้านปฏิฐาน เป็นเครื่องสะท้อนถึงการต่อสู้ของกระแสความคิด
นิยมกำลังได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะ เหล่านี้
แนวคิดโพสต์โมเดิร์น ทิศทางการวิจัยในอนาคตจะ

เอกสารอ้างอิง

- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี (แปล). (2544). *วิวัฒนาการแห่งความคิด: ภาคมนุษย์และโลก*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- ชาย โพธิ์ลีดา. (2547). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริรักษ์ ศิวารมย์. (2551). *สังคมศาสตร์การศึกษา*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Denzin, N. K., and Yvonna S. Lincoln. (Eds.). (1998). *The Landscape of Qualitative Research: Theories and
Issues*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1998). Competing Paradigms in Qualitative Research. In N.K. Denzin & Y.S.
Lincoln (Eds.), *The landscape of qualitative research*. (p.195–200). London: Sage.
- Neuman, W. L.,. (2000). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. (4th ed.). MA.: A Pearson
Education Company.
- Ritzer, G. (2000). *Sociological Theory*. (5th ed.). New York: McGraw–Hill.